

FISHINGInvestigator: Jovilisi. TInformant: Ilimo Tamavudi.....Noco, Rewa.ULUTAGA: NA QOLI ENA GAUNA MAKAWA, KA RA DAU VAKAYAGATAKA NA
NODA QASE.

- Ni keimami sa qai yani ki wai keimami sa dau lewe ya tolu ena dua na boto. Ena dua na tiko e muri ka dua e tiko mai liu. Na gauna sa na laurai kina na ika, sa na qai tukuna mai ko koya ka tiko mai muri, tu yani, oqori sa na qai tu yani ko koya mai liu. Erau sa qai lewe rua me rau kara mevaka merau sogota na ika, oti sa qai sogo na ika oqori sa qai biu yani ena lawa. Keimami sa qai gole sara mai ki wai, ia mai na neitou koro keimami dau volo ga vakadua sa rawa na ika. Ena vanua e tu kina na neitou ika nimasi, ia na neitou ika ni masi oqo na gata. Nagata oqo na neitou masi mai Naivilaca. Keitou na lako yani vakaoqo ka ia mai. Ia mai neitou koro e koro tiko nei Gone Dau mai Noco. Ena kau tiko yani na yaqona, me baleta tiko gone na ika koya. Ia mai neitou korotalega e tiko ga kina na ika bula ga kei na gata. Na ika koya erau dau qolivi ga ena takali loaloa, ka rau sa dau rawa mai sa qai kau mai veiratou na turaga. Veisiwa taucoko edau vakatu koyame kevaka edau dua na ika eratou vinakata na Tui Noco. Ena veigauna kece keimami dau lako yani ki siwa ni keimami sa rawata ga na ika oqo keimami

Cont'd Page 2.

- sa na gole sara ga yani na i lawalawa ki vanua me keimami lai vakacabora yani na ika oqori vua nai tikotiko vakaturaga.

Sa dau kau tu ga na neimami Ketekete me keimami lai drewe mai kina na ika. Ni sa kau ga na Ketekete ki Nabodrau sa kilai sara tiko ni sa lai kau mai na Via, vaka tu koya ka yacova mai ni kua. Ia enaveisiga taucoko ena neitou koro mai Naivilaca nai wiliwili ga ni tamata e vale ena tautauvata talega kei na wiliwili ni boto kei na lawa. Kenai balebalè ni oqori na bula ena veisiga. Ia mai na Lawa keimami dau vakayagataka tu ga na lawa dua na idi veimama, ni ra sa koko ga sa dau ka levu sara na ika. Ia e tu na vei lawa kece ka dodonu me vakayagataki ena na kena qolivi na ika. E tu na lawa e Naivilaca me lawa ni ika bula, na lawa ni gata kei na lawa ni ika lalai. Ia ena gauna oqo sa sega tale ni dua na vale mai Navivilaca me sega ni vaka lawa. Keimami dau yaco sara yani ki Bau na vanua era dau qoli talega kina. Ena gauna koya keimmami dau kara yani. Keimami dau kautasara ga mai na ika taucoko oqori m e keimami mai vakayagataka me baleta na neimami mata vuale.

- Edau vakacava beka na kena i lakolako ni vinakata edua na ika na turaga na Tui Noco ?

- Baleta ena noda vei koro vakaviti eso ta tu ga na nodra ika ni masi se na ika beka vakaturaga. Ia mai neitou koro na gata ga, ni sa dau rawa mai sa na kau sara yani kina vale nei Tui Noco. Ni sa dau kauta mai edua nayaqona ko Bui Noco, keitou mai Naivilaca keitou sega ni dau lavaka na magiti. Ni sa caka edua na neitou vaka vanua sa neitou tavi tu ga na ika, sega tale ni dua na ka.

- Mai na neitou koro erua tikoga na ika ni turaga. Koi rau na ika ruarua oqo erau dau qolovi ga ena veitakali, baleta ni na vanua vodea. Eso na gauna edau kau na lawa. Ni sa dau rawamai na ika bula keimami sa dau kauta sara yani kina vanua e tiko mai kina na turaga.
- Vakacava mada na gauna sara e liu, era dau vakayagataka mera lai rawata mai kina na gata ? na cava so mada era dau vakayagataka?
- Vinaka, mai liu sara mai na gauna au se qai bula cake mai, ni'u sa levu mai, na mataqali lawa ga keimai se vakayagataka e liu keimami se vakayagataka tiko ga mai ka yacova mai ni kua.
- Vaka cava beka na qoli ika bula ?
- Esa dau tu ga na kena lawa, edua na muana me vesu kina na dali ka dua na muana me vesu kina edua na dali balavu sara. Sa qai dua na kau me lai tei yani ki na gusu ni daveta, sa qai lai vesu tale ena muana kadua. Ia ena gauna sa vesu tu kina koya keimami sa qai lesu tale mai ki na koro. Ena mataka lailai keimami sa siro tale yani ki cakaua me laurai mai na ka sa tu ena loma ni vanua ka vesu toka kina na dali. Ni keimami qai dau yaco yani sa tu mai kina ena rawa ni lima na vonu, keimami sa qai uvuca na kena davui ni vakaraitaki ni sarawa e lima na ika bula. Ni sa kau mai kina na koro na ika bula, ia mai neitou koro edau tiko kina edua na tobu wai, ni sa dau kau mai na ika bula sa qai mai biu koto ena tobu wai koya ka yacova na gauna ena vakayagataki kina. Ia na tobu wai koya ene toka ga oqo ka yacova mai na gauna ni kua. LKevaka beka edua

Cont'd Page 4.

- na soqo nei Toco e caka sa na rawa ni lai kau mai na ika bula, me mai vakayagataki kina. Na soqo ni vanua ko Noco ena rawa ni lai kau talega mai na ika bula ka tu mai na tobu koya.

Ia na kau mai ika bula oqo mena kau vata tiko mai kei nadua na kena yaqona. Ia ni sa qai tau mai vanua na ika, na yaqona e neimami ga na kai wai. Sa na mai vakarautaki na yaqona sa sega ni gunu na Tui Noco keimamisa na gunu ga na kai wai ko keimami na Gone Dau. Vaka kina na qalu me keimami magiti sa na keimami ga na kai wai.

- E tiko beka edua na tabu me okati kina na qolivi ni ika oqo ?

- Vinaka vakalevu, keitou na Gone Dau sega ni dua na tabu baleta na neitou ika. Keitou na rawa ni qoliva tu ga e veisiga na ika oqo. Na kenai balebale tu ni keimami dau kana ga mai wai, sa dau kau ga mai na ika oqo ka dau mai biu yani ena tobu wai koya. Ia keimami dau gole tale ga yani kina vanua veivutia ni keimami kila ni sa voleka yani kina vanua era dau lasa kina vakalevu na ika bula baleta ni ra dau kanakana tu ena vanua ka tu kina navutia. Ni keimami sa dau toso yani voleka kina na gusu ni daveta sa vaka ga na cava na gusu ni ka oqo ni ra sa labolabo tu mai ki cake na ika bula. Kevaka edua na dua na yavu ni ka bula keimami raica ena vanua vutia keimami sa na raica sara ni sa dua na yavu ni ika vakataimera.

Ena gusu ga ni daveta keimami dau lai raica kina. Ni keimami sa dau yaco mai ki vanua ko ira na marama era sa vakarautaka na cava e dodonu mera vakarautaka. Ia na gata keimami dau lai kauta mai sa dua talega na kena levu, ka ra dau tu ena takali.

- Ni sa dau caka edua na soqo mai Noco, era sa dau tukuna ga na turaga kei na marama sa da baci maleka na lai kana gata. Ia nagata kece oqo sa qai dau kau mai ka mai tavu, sa dau nodra cakacaka ga na marama naa tavu gata, eso me vakalolo ni ika oqo sa kilai taucoko mai Noco raraba kei Rewa.

Au kerea de rawa ni ko vakamacalataka mada vei au se cava e tiko vua navutia ka ra dau lakova yani na gata ?

- Baleta ni vutia e tiko kina edua na mataqali ka ka dau kania na gata. Sa kena k~~ana~~ tudei sara ga na vutia.

- E tiko beka edua na kena tabu veirau na gata oqo ena gauna era sa kania kina na gata ?

Au kerea de rawa ni ko vakamacala mada me baleta na tikina koya ?

- Na gata e laukana tu ga ena veigauna, ia na ika bula edau tu na kena vula me na qolivi kina. Na tabu oqori sa qai taurivaki tiko ga ena gauna oqo. Ia na gata sa rawa ni laukana ga ena dua na gauna sa rawa. Na ika bula e tiko edua navula mai na dua na yabaki edau vakatabui kina me kakua ni dua me kania.

- Mevaka ni ko tukuna tiko ni kemudou na Gone Dau ni Tui Noco, kevaka sa tukuna yani na turaga ni via kana ika bula e tiko beka edua na lawa me kemuni lai qoliva mai na ika bula se ...?

- Na ika kevaka sa gone ni neitou koro mai Naivilaca, ni keimami lai keli lawa edau tiko ga edua na tamata me keimami lai cakava mai na yaqona. Na ka oqo au dau rogoca sara mai liu. Ia edua na qase sa mate na kena i talanoa au rogoca ni dau lai caka vua na kena yaqona ni se bera ni lai kelia na na lawa ni ika bula.

- Ni ra sa lai kelia na lawa koya se qai mataka lailai sa tu na ika. Sega ni calata na tikina koya, ni oqori e vakaraitaka na mana ka tu vei koya na tamata ka caka vua na yaqona. Kevaka gone ke muri vakavinaka na kena gaunaisala ena dodonu ka rawa-rawa na veika kece. Na ka oqo se tekivu mai liu ka yacova mai na gauna kau donumaka tiko. Kau sa sega ni tukuna rawa se ko cei ka sa lai caka tiko vua na yaqona ni qolivi ni ika bula. Sa qai dau kau mai na ika bula koya ka mai selesele yani ka vakayagataki sara yani. Na tamata taucoko sara ga mai Naivilaca sa tu na nodra lawa ni ika bula. Edua na ika bula ena rawa ni onosagavulu se vitusagavulu. Na ka oqo e yaco ena veigauna kece keimami dau lako yani kina ki qoliva na ika bula. Na gauna ni kua eda sa raica tiko ni sa vaka me vakawalenitaki na ika bula.
- Au rogoca ni ko tukuna tiko me baleta na yaqona, au kerea de rawa ni ko vakamacalataka se na cava sara mada nai naki ni yaqona oqo?
- Oqo sa dau kenai vakarau ga ni keimai dau lako yani na kai Wai keimami dau lai vakacabora taumada yani na neimami yaqona vei koya na kena turaga koya. Na qase oqo sa yabaki dua nadrau ka kenai balebale ni dau lai caka beka vua na yaqona oqo mei vakaraitaki ni dei ka tiko vua kei na mana ka sa kena turaga sara sa dodonu me lai vakacabori vua na ka oqo. Ni sa dau vakacabori oti na yaqona sa qai rawa ni lai keli na lawa.
- Rawa ni toso sara na nomu vakamacala ni sa rawa mai na ika ?
- Ni sa keimami dau lako yani ki wai ka sa dau dromu na lawa keimami sa qai tukuna vei koya na neimami liuliu ni sa tiko

Cont'd Page 7.

- na ika ena loma ni lawa. Sa qai tukuna mai na i liuliu ni sa qai kena gauna me kau mai kina cake na ika.
- Vaka cava na gauna edau lai caka mai kina na qoli ?
- ☛ Ni sa dau lavaka mai ko Daunoco sa dodonu ga me tiko edua na ika. Na ika oqo enasega ni rawa ni sega me keimami sa dau lai qoli sa dodonu ga me dua na ika ni neimami qoli. Ena rawa ni levu na ika keimami rawata baleta ni keimami muria vakavinaka na kena i cakacaka. N i sa rogo ga na davui ni tagi mai sa kenai balebale sara tiko ni sa rawa na ika bula ena neimami qoli. Na levu ga ni ika bula na levu talega ni davui ena tagi mai. Oqori eso nai vakamacala kau se kila sara tu mai veira na tukaqu mai liu kayacova maina gauna kua. Ia sa sega ga ni'u dau raica eso na ka vaka oqo me vakayacori ena gauna oqo. Ia ni sa kau talega mai na ika bula ka tiko eso keimami veitabani keimami na sega ni rawa ni kania na keimami ika. Keimami sa na mai dabe toka ga yani ka ra kana ko ira navulagi yani.
- Au kerea de rawa ni ko vakamacalataka mada vei au se cava na macala ni vei tabani ?
- Na veitabani vaka merau veiwekani dredre sara mevaka beka merau veiganeni tiko. Koya gona ka dau tukuni tiko ni ko Noco e veitabani kei na koro koya. Na veika taucoko oqori sa dodonu meda kila tiko baleta me kakua ni lai tu vakalialia ena dua na vanua. Mevaka ko iratou mai Nukui eratou Gone Dau tiko nei Tui Rewa, keitou e Naivilaca keitou gone dau tiko nei Tui Noco. Vaka talega kina vei Mata ni koro naba ruaeratou tautauvata kei Nukui.

- E tiko tale beka edua na kakan kevaka era tiko eso kemudou veitabani ena gauna ni soqo ?
- Na kedra kakana sa na kau ga yani kina, na nodra i tikotiko, me ra lai kana kina. Sa rawa nikenā i vakaraitaki walega baleta ni veiwekani sa tu. Sa dui tiko na vale me nodra vale ni soqo na kai Naivilaca kei na kai Nukui. Se dau vakarautaki tu eso na vanua me ra vakacili kina na vulagi yani kina soqo koya. Ena caka tale tu eso na kakana ena loma ni vale koya. Ni se bera ni laukana na ika nimasi, sa na keimami mai tiko taucoko ka keimami sa raica ni sa vakarautaki mai na ika ni masi. Ni ika oqo na ika vakaturaga e Noco ia sega vakadua ni neimami gole yani ki wai me na sega mai kina na ika oqo, ena dodonu ga me na basika mai edua na ika ni masi. Keimami sa dau kauta mai ka keimami sa mai vakayagataka sara. Edau qolivi ga na gata ena veitakali baleta ni ra dau lasa voli kina. Edua na kakana kana vinaka ka keimami dau taleitaka sara vakalevu. Ni takali eda kila tu ni vanua titobu ka kenai balebale ni rau dau lasa kina vakalevu na veiwekani erua oqo. Ni da sa raica ga yani na vania vutia eda sa rawa ni kila ni sa tiko eke na ika bula. Koya gona e sega kina ni dredre veikeimami na tikina oqo me baleta na neimami dau lako yani ki qoli. Sai koya oqori nai levu ni noqu talanoa me baleta na qoli ena gauna makawa. Sa kena levu beka ga oqori.